

zacji aparatu produkcyjnego. Autor przedstawia tu proces narastania nowego systemu zarządzania i organizacji przemysłu — ukazujące wysiłki państwa w dziedzinie uruchomienia produkcji, zapewnienia aprowizacji załóg, zaopatrzenia fabryk w surowce i paliwo, ustalenie pierwszych stawek płac, norm itp. Jednocześnie podejmowano prace nad ustaleniem ogólnych zasad organizacji gospodarki narodowej. Powołano Biuro Studiów Ekonomicznych, a następnie Centralny Urząd Planowania jako organ Rady Ministrów, utworzono Ministerstwo Przemysłu, opracowano pierwszy plan dla przemysłu węglowego itp. Te nowe instytucje spełniały rolę organizatora produkcji na nowych socjalistycznych zasadach. W całości przecież socjalistyczny system gospodarowania mógł być wprowadzony dopiero po nacjonalizacji przemysłu kluczowego i okrzepnięciu aparatu państwowego.

W rozdziale ostatnim wiele miejsca autor poświęca prawnym założeniom nacjonalizacji kluczowych gałęzi gospodarki narodowej. Nieustabilizowana sytuacja prawna zarządzanego przez państwo przemysłu pokazuje w jaki sposób reakcja pragnęła wykorzystać ją do przekazania wielu przedsiębiorstw w ręce byłych właścicieli. Czołowe miejsce w akcji reprivatyzacyjnej zajmował PSL i Kościół katolicki, szermując hasłami ideologicznymi, politycznymi a niekiedy wręcz próbami nacisku.

Specjalne miejsce zajmuje opis złożonej sytuacji w jakiej nastąpiło podjęcie ustawy o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. Opis tej sytuacji mieć będzie niewątpliwie duże znaczenie dla przyszłych badaczy szczególnie z dziedziny historii prawa i historii gospodarczej.

Ne można nie wspomnieć o metodologicznych zaletach pracy. Autor przedstawia opisywane zjawiska w kolejności następującej: rewolucyjna teoria, rewolucyjna polityka, nowa ekonomika i nowe prawo. Takie ustawienie metodologiczne pozwala autorowi traktować proces nacjonalizacji jako zjawisko ciągłe, poczynając od rzuconych przez PPR hasła organizowania się robotników przeciwko dewastowaniu przez Niemców ich warsztatów pracy, od samorzutnego uruchamiania produkcji nazajutrz po odejściu okupanta, ustanawiania wybieralnych przez załogę dyrekcji aż do podjęcia przez KRN ustawy w dniu 3 stycznia 1946 r.

Jednocześnie należy przecież zauważyć, że w pracy odczuwa się brak opracowania dwóch zagadnień:

a) szerszej analizy sił politycznych, które popierały linię reprezentowaną przez PPR w interesującej nas dziedzinie. Jest to tym bardziej potrzebne, że tytuł podkreśla rolę jaką w nacjonalizacji przemysłu odegrała PPR. Stąd potrzeba ukazania jej na tle programów i działalności innych partii, narastania wśród nich kryzysów programowo-ideologicznych i politycznych, kształtowania nowych postaw;

b) ukazania roli PPR w uruchamianiu produkcji przemysłowej na Ziemiach Zachodnich, które zostało prawie całkowicie pominięte.

Książka została zaopatrzona w obszerny wykaz bibliograficzny. Na podkreślenie zasługuje obszerny aneks zawierający archiwalne materiały źródłowe w szczególności wiele aktów prawnych dotąd nie publikowanych. Stanowi ono cenne uzupełnienie tej ciekawej, nowatorskiej pracy.

WIESŁAW WIÓRKIEWICZ

Jerzy Pawłowicz, *Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943—1944*, Warszawa 1961, Książka i Wiedza, s. 256.

W ostatnich miesiącach ukazuje się coraz więcej prac dotyczących okresu hitlerowskiej okupacji w Polsce. Zdecydowana większość nosi charakter wspomnieniowy,

przyczynkarski. Historycy jakoś niechętnie podejmowali problematykę najbliższej przeszłości. Było to uwarunkowane i przyczynami obiektywnymi — nieuporządkowane archiwa, trudności w dostępie do nich oraz innymi przeszkodami. Stąd też każda nowa publikacja jest chętnie widziana przez czytelników.

Książka Pawłowicza wprowadza czytelnika w gąszcz problemów okupacyjnych lat 1942—1944 i ówczesną skomplikowaną sytuację polityczną, źródła programowe i polityczne Polski Ludowej.

J. Pawłowicz swoje rozważania zamyka w okresie dwu lat, które są szczególnie brzemienne w skutki dla narodu polskiego, to jest od chwili powstania PPR do ogłoszenia Manifestu Lipcowego PKWN.

Inicjatorem powstania Krajowej Rady Narodowej była PPR, która ogłaszając w chwili powstania swój program „O co walczymy” postulowała utworzenie tymczasowego rządu demokratycznego, przeprowadzenie reform społecznych — reformy rolnej, nacjonalizacji wielkiego przemysłu, banków, transportu oraz oparcie polityki zagranicznej na sojuszu z ZSRR, zakładając uregulowanie granicy wschodniej na bazie prawa narodów — ukraińskiego, białoruskiego i litewskiego — do samostanowienia oraz przywrócenie Polsce na zachodzie ziem zagrabionych przez Niemców.

Początkowo PPR dążyła do porozumienia z delegaturą rządu londyńskiego w kraju w celu stworzenia jednego przedstawicielstwa narodowego na płaszczyźnie frontu ogólnonarodowego. Jednak delegatura i rząd londyński odmówiły współpracy z PPR. W tej sytuacji PPR wysunęła projekt utworzenia ośrodka politycznego stronnictw demokratycznych, które ustanowiłyby demokratyczną reprezentację narodu.

Ofensywa radziecka na froncie wschodnim, wzrastający terror niemieckiego okupanta, radykalizacja nastrojów powodowały kształtowanie się frontu demokratycznego.

Na przełomie listopada i grudnia w bardzo ciężkiej sytuacji politycznej powstaje Komitet Organizacyjny KRN, który opracował projekt programu i statutu rad narodowych, łącznie z ich najwyższym przedstawicielstwem w postaci KRN. W dniu 31 grudnia 1943 r. została powołana Krajowa Rada Narodowa jako podziemny parlament sił demokratycznych. Deklarację KRN podpisało 14 ugrupowań politycznych, zawodowych i społecznych, poczynając od PPR, a kończąc na terenowych grupach AK.

KRN postawiła sobie jako naczelne zadanie „zjednoczenie i mobilizację wszystkich sił narodu i wszystkich środków do walki na śmierć i życie z bestialskim okupantem w celu wyzwolenia Polski”. Dla realizacji tego zadania KRN uchwaliła swój pierwszy dekret, na mocy którego powołała Armię Ludową, złożoną z GL, Milicji Ludowej RPPS, BSH, oddziałów ZWM.

Podstawowe tezy programowe KRN sprowadzały się do:

1) utworzenia we właściwym czasie Rządu Tymczasowego w oparciu o demokratyczny front narodowy, zdolnego do sparaliżowania prób ujęcia władzy przez reakcję społeczną;

2) przeprowadzenia przez ten rząd zasadniczych reform społecznych, a przede wszystkim wywłaszczenia obszarników i przekazania ziemi chłopom i robotnikom rolnym oraz przeprowadzenia nacjonalizacji podstawowych gałęzi gospodarki narodowej;

3) zabezpieczenia międzynarodowej sytuacji Polski przez:

- a) przywrócenie Polsce wszystkich przemocą zgermanizowanych ziem polskich na zachodzie i północy,
- b) uregulowanie problemów granicznych na wschodzie w drodze przyjaznego porozumienia z ZSRR,

- c) oparcia polskiej polityki zagranicznej na przyjaźni i współpracy ze Związkiem Radzieckim.

Przyjęty Statut Rad Narodowych odrzucał konstytucję faszystowską z 1935 r., a za podstawę ustrojową przyjął zasady konstytucji marcowej 1921 r. Ustanawiał on, że naczelną władzę na obszarze całej Polski sprawuje KRN w oparciu o system terenowych rad narodowych oraz że KRN reprezentuje państwo polskie na zewnątrz aż do powstania Rządu Tymczasowego.

KRN wywarła szczególnie wpływ na politykę całego obozu burżuazyjnego. Dopóki nie istniał zorganizowany postępowy ośrodek reprezentacji społeczeństwa, burżuazja mogła liczyć na to, że władza w przyszłej Polsce niejako automatycznie przejdzie w jej ręce. W powstaniu KRN burżuazja dojrzała główne niebezpieczeństwo dla swoich zamierzeń. Świadczą o tym chociażby cytowane przez autora oceny Delegatury.

W odpowiedzi na powstanie KRN Delegatura powołuje Radę Jedności Narodowej, a prawicowa część KCRPPS — Centralny Komitet Ludowy (CKL) jako „trzecią siłę”.

KRN podejmuje działalność na arenie międzynarodowej przeprowadzając rozmowy z rządem radzieckim i przedstawicielami rządów USA i Wielkiej Brytanii, Czechosłowacji i Jugosławii. Uzyskuje też poparcie ze strony Związku Patriotów Polskich i Centralnego Biura Komunistów Polskich w ZSRR oraz demokratycznej części Polonii amerykańskiej.

J. Pawłowicz dzieli swą pracę na cztery części:

- 1) Źródła koncepcji KRN;
- 2) Powstawanie KRN, jej programowe i organizacyjne zasady oraz procesy zachodzące na lewicy społecznej po powstaniu KRN;
- 3) Zasadnicze kierunki polityki obozu burżuazyjnego po powstaniu KRN;
- 4) Polityka i działalność obozu KRN w okresie decydującej walki o wyzwolenie i władzę ludu.

Praca J. Pawłowicza ma za zadanie pokazanie procesów krystalizowania się programów dwóch zasadniczych bloków politycznych czasów okupacji: a) bloku skupiającego się wokół KRN, i b) wokół RJN. Szczególnie ciekawe są fragmenty książki, które dotyczą procesów kształtowania się lewicy społecznej na tle ówczesnej sytuacji politycznej oraz roli jaką odegrały PPR i KRN w powstaniu demokratycznego frontu ludowego na bazie programu przemian społecznych i przyjaźni z ZSRR.

Niemniej czytelnik może czuć się zawiedziony po jej przeczytaniu. Spodziewa się monografii o KRN, tymczasem autora wyraźnie pociąga epoka walk partyzanckich. Przebieg tych walk, działalność AL, choć niezmiernie ważna w kształtowaniu się frontu demokratycznego, przesłania niekiedy inne problemy. Odczuwa się dysproporcję między opisem walk zbrojnych a tym co wypracowała KRN i jej Koła, czy też działalnością rad narodowych w terenie. Nie odpowiada też praca na pytanie: jak KRN przygotowała się do objęcia władzy i funkcji organizatora życia społeczno-gospodarczego po wojnie. Trudno przecież przyjąć, że oprócz ogłoszenia programu reform społecznych kierowała ona tylko walką partyzancką.

Chociaż autor na wstępie mówi, że chciałby się zająć polityczną stroną działalności KRN, to ta polityczna strona działalności KRN musiała wynikać z wielokierunkowości jej prac, co J. Pawłowicz w zasadzie pomija.

Książka J. Pawłowicza, choć nie wyczerpuje problematyki KRN, będzie pomocna dla badaczy tego okresu historii ustroju politycznego Polski.